

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

mgr Magdaleny Sadowskiej

pt. *Stabilność i efektywność modeli bankowości spółdzielczej w krajach Unii Europejskiej*

Promotor: prof. dr hab. Ewa Miklaszewska

Promotor pomocniczy dr Krzysztof Kil

Niniejsza recenzja powstała na podstawie pisma Dyrektora Szkoły Doktorskiej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie prof. dr hab. Stanisława Popka z dnia 14 czerwca 2022 r., wysłanego w imieniu Rady Dyscypliny Ekonomia i Finanse Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, powierzającego mi funkcję recenzenta w przewodzie doktorskim mgr Magdaleny Sadowskiej, która przygotowała rozprawę *Stabilność i efektywność modeli bankowości spółdzielczej w krajach Unii Europejskiej* pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Ewy Miklaszewskiej (promotor) i dra Krzysztofa Kila (promotor pomocniczy). Zgodnie z *Ustawą o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki* z dnia 14 marca 2003 r. (Dz. U. z 2017 r., poz. 1789) recenzja skupi się w szczególności na ocenie:

- znaczenia zdefiniowanego problemu naukowego oraz oryginalności jego rozwiązania,
- ogólnej wiedzy teoretycznej Doktorantki w zakresie dyscypliny ekonomia i finanse,
- umiejętności i dojrzałości Doktorantki w zakresie samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Ponadto ocenie poddana zostanie struktura pracy, jej zawartość merytoryczna, a konkluzję finalną poprzedzą wybrane uwagi szczegółowe.

Analiza struktury pracy

Recenzowana praca składa się z spisu treści, wykazu skrótów i skrótowców, wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii, wykazu rysunków, wykazu tabel, wykazu wykresów, ośmiu aneksów. Część zasadnicza zawiera 212 stron, natomiast całość 247.

We wstępie pracy (6 stron) Doktorantka przedstawiła ogólne zarysowanie problemu badawczego, cel główny, 8 celów szczegółowych, 6 hipotez oraz strukturę dysertacji.

Rozdziały 1-5 (196 stron) zawierają charakterystykę rozwoju europejskiej bankowości spółdzielczej, ogólny przegląd problematyki stabilności i efektywności działalności bankowej, modeli funkcjonowania spółdzielczych grup bankowych w Unii Europejskiej oraz analizy stabilności i efektywności bankowości spółdzielczej w wybranych krajach europejskich.

W zakończeniu (4 strony) znajduje się przede wszystkim ustosunkowanie się Doktorantki do hipotez badawczych.

Ogólna struktura pracy odpowiada jej tytułowi i wyznaczonemu celowi głównemu oraz celom pomocniczym. Dla lepszej przejrzystości wydaje się, że korzystniejsze byłoby nierozdzielanie problematyki ewolucji i form bankowości spółdzielczej od jej europejskich modeli. Zatem umieszczenie rozdziału trzeciego po pierwszym. Natomiast rozdział drugi (jako trzeci) rozpoczynałby problematykę stabilności i efektywności działalności bankowej. Ponadto wskazane by było w nim wzmocnienie bezpośrednich odniesień do bankowości spółdzielczej, gdyż obecnie dzieje się to w zasadzie pośrednio, poprzez szersze przedstawienie zagadnień związanych z respektowaniem zasady proporcjonalności. W nowym układzie rozdziały czwarty i piąty zaczynałyby się od ogólnej charakterystyki determinant stabilności i efektywności banków (4.1 i 5.1), stanowiąc naturalne pomosty pomiędzy tymi częściami pracy, a nowym rozdziałem trzecim (obecnie drugim).

Znaczenie zdefiniowanego problemu naukowego oraz oryginalności jego rozwiązania

Doktorantka podjęła się bardzo ważnego i aktualnego problemu badawczego (teoretycznego i aplikacyjnego) zarówno w stosunku do Polski, jak i całej Europy. Ogólne zagadnienia stabilności i efektywności sektora bankowego w zależności od różnych czynników opisane i zbadane zostały w wielu publikacjach, których przegląd zawiera recenzowana praca. Można go uznać za szeroki i poprawny, aczkolwiek mimo długich okresów wziętych pod uwagę (stabilność: od 1970 r, a efektywność od 1995 r.). to kończą się one w 2012 i 2009 r. (wobec czasu zakończenia dysertacji w 2022 r.). Opisanie powyższych aspektów w odniesieniu do bankowości spółdzielczej jest już bardziej aktualne. Jeśli chodzi o analizowane wyniki finansowe banków, to nie mam uwag co do ich aktualności – uwzględnienie roku 2020 r. jest tu jak najbardziej właściwe. Największe znaczenie w ocenie pracy ma zbadanie problematyki wpływu procesów integracyjnych sektora spółdzielczego na stabilność i efektywność. Uzyskane rezultaty z pewnością należy uznać za ważną próbę wypełnienia ewidentnie występującej luki badawczej, trafnie zidentyfikowanej przez Doktorantkę. Wykazała ona, że spojrzenie na pogląd o jednoznaczności powszechnie przyjmowanego, pozytywnego oddziaływania integracji banków spółdzielczych na badane zagadnienia wymaga jednak bardziej zniuansowanego podejścia i nie można mówić o oczywistości tej opinii. Postawiony problem został rozwiązany w sposób spełniający kryteria oryginalności i zgodny ze sztuką prowadzenia badań naukowych. Stanowi to główny atut dysertacji.

W pracy sformułowano cel główny jako identyfikację wpływu modelu integracji bankowości spółdzielczej na stabilność i efektywność banków w wybranych krajach Unii Europejskiej. Wsparty on został 8 celami pomocniczymi. W zasadzie wyznaczone cele zostały osiągnięte. W jakim stopniu je zrealizowano, częściowo odzwierciedla to ocena weryfikacji hipotez badawczych (patrz poniżej). Szkoda, że w zakończeniu nie ma odniesienia się do tych kwestii (praktycznie ograniczono się do hipotez). Jedynie powtórzono tam sam cel główny i dodano krótki komentarz o wysokim stopniu ogólności.

Odnosząc się do poszczególnych hipotez należy stwierdzić, że:

Hipoteza 1 na temat zróżnicowania stopnia integracji bankowości spółdzielczej – jest ona dość oczywista, co wynika chociażby z odmiennych uwarunkowań ekonomicznych, historycznych, kulturowych poszczególnych państw i rozwoju ich sektorów bankowych, w tym

spółdzielczych. Niemniej to zróżnicowanie zostało wykazane. Jednak w tym przypadku bardziej interesujące byłyby kryteria, miary zintegrowania, oceny różnic itd. Te aspekty częściowo w pracy występują, ale brakuje tutaj uporządkowania, nadania pewnych wag np. co w większym stopniu, a co w mniejszym decyduje o stopniu zintegrowania grupy banków. Generalnie lepiej prezentuje się przegląd modeli banków według kryteriów regulacyjnych niż w przypadku kryteriów ekonomicznych. Nawet więcej tych ostatnich aspektów opisanych jest w części dotyczącej modeli bankowości spółdzielczej w świetle kryterium regulacyjnego - w podrozdziale 3.1, a nie 3.2. Sytuacja ta prowadzi do słabości wyróżnienia ekonomicznych modeli spółdzielczych grup bankowych, co właśnie zapowiada tytuł trzeciego rozdziału. W praktyce Doktorantka przyjęła, że o modelu pod kątem regulacyjnym można mówić w kontekście istnienia lub nie IPS-u, a pod kątem ekonomicznym jest to poziom zintegrowania grupy, co potem w badaniach panelowych wystąpi w postaci zmiennych objaśniających (IPS i INTEGR).

Hipoteza 2 na temat ewolucji modeli banków spółdzielczych – zaprezentowany opis grup bankowych potwierdza zmiany form i zaawansowania integracji (zwłaszcza po globalnym kryzysie finansowym), ale także i w tym przypadku wskazane byłoby większe uporządkowanie tego zagadnienia, ocenienie stopnia zachodzących przemian, wskazanie zależności, przyczyn występowania różnic. W zasadzie mamy do czynienia z opisem, miejscami o charakterze fragmentarycznym, wynikającym zapewne z ograniczeń w dostępie do informacji na temat poszczególnych grup bankowych.

Hipotezy 3 i 4 na temat wyższej stabilności banków w modelu zintegrowanym i będących członkami IPS – weryfikacja tych hipotez wskazuje na brak jednoznaczności wyników, a w przypadku IPS-ów nawet stwierdzenie braku potwierdzenia hipotezy. Uważam te rezultaty badań za bardzo ważne i interesujące osiągnięcie Doktorantki. W tym świetle wnioski i komentarze stąd wypływające wydają się zbyt skromne. Nie zawierają pogłębionej analizy, co niestety osłabia ostateczną ocenę całej pracy.

Hipotezy 5 i 6 na temat wyższej efektywności banków spółdzielczych funkcjonujących w modelu zintegrowanym oraz w ramach IPS – ogólna ocena weryfikacji tych hipotez (pozytywna) jest zbliżona do tej dotyczącej hipotez 3 i 4. Jednakże pojawia się tu pewien problem. Komentarze wskazują na pozytywne zweryfikowanie hipotezy 5 i częściowe potwierdzenie hipotezy 6. Natomiast w następnym akapicie podsumowania znajduje się stwierdzenie o ujemnej zależności zmiennych INTEGR i IPS z efektywnością badanych grup banków za pośrednictwem nieparametrycznej metody DEA. Takie rozbieżności nie powinny być zaskoczeniem, gdyż przy zastosowaniu różnych metod badawczych nierzadko otrzymuje się różne rezultaty. Kluczem jest jednak wtedy podjęcie próby przeprowadzenia bardziej pogłębionej analizy tego stanu, wyjaśnienia różnic, ich przyczyn. Zostało to zrobione, ale w stopniu nie w pełni satysfakcjonującym.

Reasumując oceniam zweryfikowanie postawionych hipotez w odniesieniu do pierwszej i drugiej jako akceptowalne, natomiast pozostałych dość wysoko (poza słabościami interpretacji uzyskanych wyników). Przyjęta metoda zastosowania statycznych modeli regresji danych panelowych (z efektami losowymi) jest w pełni prawidłowa. Wobec istniejących ograniczeń, rozumiem przyczyny odrzucenia modeli dynamicznych. Konstrukcja ostatecznego modelu jest odpowiednia (w tym dobór i zakres danych, dobór i uzasadnienie przyjęcia zmiennych objaśnianych i objaśniających). Nie ma też podstaw do negowania uzyskanych wyników

liczbowych. Zatem od strony zastosowania głównej metody badawczej pracę należy cenić dobrze.

Interesująco przedstawia się efekt dodatkowego wysiłku Doktorantki, dotyczącego zbadania wpływu pandemii COVID-19 na banki spółdzielcze w kontekście stabilności i efektywności. Również ta analiza nie daje jednoznacznego obrazu (mimo w zasadzie dość klarownych wyników liczbowych). W tej sytuacji podobnie, jak w przypadku poprzednich uwag, pozostaje pewien niedosyt interpretacji uzyskanych rezultatów.

Reasumując, jeśli chodzi o oryginalność przyjętego sposobu rozwiązania problemu badawczego, to zwłaszcza mając na względzie bardzo rzetelne przygotowanie (w dużym stopniu adaptacja modelu przygotowanego przez dra K. Kila – patrz komentarz w dalszej części recenzji) i przeprowadzenie badań panelowych, to moja ogólna ocena jest pozytywna, mimo wymienionych słabości.

Ogólna wiedza teoretyczna Doktorantki w zakresie dyscypliny ekonomia i finanse

Doktorantka w swojej pracy wykazuje pogłębioną wiedzę na temat funkcjonowania sektorów bankowości spółdzielczej w Unii Europejskiej oraz problematyki stabilności i efektywności działalności bankowej, przy znacznej obszerności tej problematyki.

Analiza kwestii stabilności i efektywności funkcjonowania banków pozwoliła na prawidłową konstrukcję głównego narzędzia badawczego – modelu do badania panelowego.

Stabilność:

Nie mam uwag do przyjęcia wskaźników stabilności (zmienne objaśniane): *Total Capital Ratio* (TCR), *Tier 1 Ratio* (T1R), *Common Equity Tier 1 Ratio* (CET1R), udziału kapitałów własnych w sumie bilansowej (TE/TA), współczynnika Z-Score. Podobnie, nie mam uwag do przyjęcia zmiennych objaśniających makroekonomicznych: *Harmonised Index of Consumer Prices* (HICP), PKB, Herfindahl-Hirschman Index (HHI) – choć szkoda, że później trzeba było zrezygnować z tego wskaźnika – średnia nominalna stopa procentowa (SP) oraz wielkość sektora bankowego (SB) – też szkoda, że został potem pominięty, a także zmiennych objaśniających mikroekonomicznych: wielkości banku ($\ln TA$), należności zagrożonych w należnościach ogółem (NPL), poziomu płynnych aktywów w relacji do całkowitych aktywów (LA/TA), poziomu depozytów w stosunku do aktywów D/A oraz poziomu rządowych papierów wartościowych GOV SEC.

Efektywność:

Za poprawne uważam przyjęcie wskaźników efektywności (zmiennych objaśnianych): przeciętnej stopy zwrotu z aktywów (ROAA), przeciętnej stopy zwrotu z kapitałów własnych (ROEA), wskaźnika efektywności kosztowej (C/I), wskaźnika *Multi Level Performance Score* MLPS (autorskiej koncepcji E. Miklaszewskiej i K. Kila), miary *Data Envelopment Analysis* (DEA), a także makroekonomicznych zmiennych objaśniających: HICP, PKB, HHI (podobna uwaga jak poprzednio), SP, mikroekonomicznych zmiennych objaśniających: $\ln TA$, NPL, udziału kredytów w aktywach ogółem L/TA, relacji kredytów do depozytów LTD *Ratio*, udziału dochodów nieodsetkowych w przychodach operacyjnych NII/OR, kredytów dla przedsiębiorstw w relacji do aktywów CL/TL (potem pominięte i chyba bez większej szkody - według mojej opinii o małym znaczeniu) oraz GOV SEC.

Zatem, tak jak to zostało już wcześniej wspomniane, konstrukcję i zastosowanie przygotowanego statycznego modelu regresji danych panelowych uważam za właściwą do zbadania problematyki stabilności i efektywności spółdzielczych grup bankowych w zależności od stopnia zintegrowania (zintegrowane lub nie) oraz zorganizowania się tych podmiotów w struktury ochrony instytucjonalnej IPS. Niemniej wyraźne należy stwierdzić, że pierwowzór zastosowanego modelu do badań panelowych został wcześniej opracowany i opublikowany przez dra K. Kila (K. Kil, *Stabilność finansowa banków spółdzielczych w Europie*, [w:] E. Miklaszewska, L. Kurkliński (red.), *Modele bankowości spółdzielczej na rynku europejskim i ich ewolucja w okresie pokryzysowym. Wnioski dla Polski*, ALTERUM, Warszawa 2017 oraz K. Kil, *Stabilność finansowa banków spółdzielczych w Polsce w świetle pokryzysowych zmian regulacyjnych*, Wydawnictwo POLTEXT, Warszawa 2018) – promotora pomocniczego. Zatem wkład Doktorantki polega na adoptowaniu i modyfikacji tego modelu na potrzeby badania wpływu czynników integracyjnych na stabilność i efektywność bankowych grup spółdzielczych, uzupełnione o analizę uwarunkowań kryzysu pandemicznego COVID-19.

Nadmienić należy, że praca zawiera również proste analizy statystyczne wybranych kryteriów stabilności i efektywności banków spółdzielczych, według kryteriów zastosowanych potem do budowy modelu badania regresji danych panelowych. Niestety brakuje w podsumowaniu jasnej konfrontacji wyników uzyskanych za pomocą obu metod, czyli obrazu wyłaniającego się z podrozdziałów 4.2 i 4.3 oraz analogicznie 5.2 i 5.3.

Resumując, mimo zgłoszonych zastrzeżeń, ogólną wiedzę teoretyczną Doktorantki (w tym wykorzystania ilościowych metod badawczych i osadzenia ich w konkretnej rzeczywistości gospodarczej) wykorzystaną w rozprawie doktorskiej w zakresie dyscypliny ekonomia i finanse oceniam pozytywnie.

Umiejętności i dojrzałości Doktorantki w zakresie samodzielnego prowadzenia pracy naukowej

Niewątpliwie, jak to zostało już podkreślone, silną stroną pracy są przeprowadzone badania panelowe. Wskazują one na umiejętności i dojrzałość Doktorantki w zakresie samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, zwłaszcza zastosowania bardziej zaawansowanych metod ilościowych. Osłabia tę opinię ocena umiejętności interpretowania uzyskanych wyników, ich syntetyzowania i przedstawiania w uporządkowany, logiczny sposób. W pewnym stopniu świadczy o tym brak podsumowań rozdziałów 1, 2 i 3. W przypadku rozdziałów 4 i 5 funkcję tę częściowo pełnią podrozdziały zawierające wnioski z badań panelowych, co należy ocenić na korzyść Doktorantki, ale w stosunku do całych rozdziałów również brakuje podsumowań. W tej sytuacji prosiłoby się o znacznie szersze ustosunkowanie się do finalnych rezultatów dysertacji w zakończeniu. Komentarze tam zawarte w dużym stopniu sprowadzają się do formalnej prezentacji wyników

Sumaryczna ocena umiejętności i dojrzałości Doktorantki w zakresie samodzielnego prowadzenia pracy naukowej pozwala na umiarkowanie pozytywnej opinii.

Wybrane uwagi szczegółowe

- 1) S. 23 – historia ewolucji polskiego sektora bankowości spółdzielczej przedstawiona jest bardzo skrótowo, co nie byłoby zarzutem na tle potrzeby pokazania także innych krajów (przy ograniczonych ramach pracy), ale w takiej sytuacji należy zwrócić szczególną uwagę na klarowność tej prezentacji – w dysertacji na ten temat znajdują się fragmenty

- dość szczegółowe, przy pominięciu innych ważnych etapów w rozwoju tego sektora, co rzutuje na zrozumienie obecnego jego kształtu.
- 2) S. 24 – informacja o wielkości bankowości spółdzielczej w Europie Zachodniej – referencja do 1 mld euro w stosunku do całych sektorów jest niewłaściwa. Dla przykładu już w 2015 r. 19 banków spółdzielczych w Niemczech miało sumy bilansowe większe niż 5 mld euro.
 - 3) S. 26 – porównywanie modeli biznesowych banków spółdzielczych (opartych o kredyty i depozyty utrzymywane do terminu wymagalności *originate-to-hold*) i komercyjnych (opartych na możliwości odsprzedawania kredytów *originate-to-distribute*) uważam za niewłaściwe. W Polsce banki komercyjne odsprzedają kredyty, ale praktycznie tylko te złe (co *notabene* robią też niektóre banki spółdzielcze), jednakże ich zasadniczy model biznesowy przewiduje utrzymanie kredytów do czasu ich zapadalności.
 - 4) S. 41 i następne – Krajowy Związek Banków Spółdzielczych (KZBS) traktowany jest w całej pracy jako grupa bankowa. Z całą pewnością nie jest to grupa bankowa (taka jak BPS i SGB), a jest to formuła zrzeszenia się banków w izbie gospodarczej, dodatkowo obejmująca ich tylko część. Domyślam się przyczyny tego podejścia w dysertacji, co pewnie wynika z przesyłania danych statystycznych przez KZBS do Europejskiego Stowarzyszenia Banków Spółdzielczych, które później używane są przez Doktorantkę do porównań. Jednakże sytuacja ta wymaga klarownego komentarza i wyjaśnienia tego niuansu. Zatem dane podawane jako KZBS nie dotyczą grupy bankowej, ani też całego sektora bankowości spółdzielczej w Polsce.
 - 5) S. 45 – prawdopodobnie z powodu opisanego w pkt. 4 podana jest informacja, że polskie banki spółdzielcze w wyniku kryzysu finansowego zmniejszyły swój udział w rynku o ok. 30%. Zdanie to jest nieprawdziwe w stosunku do całego sektora (być może w stosunku do banków zrzeszonych w KZBS tak było, ale i tu mam wątpliwości).
 - 6) S. 63 – w pierwszym akapicie jest napisane, że trzecia umowa kapitałowa (bazylejska) składa się z Dyrektywy CRD IV i Rozporządzenia CRR. W rzeczywistości te dwa unijne akty prawne realizują postanowienia Bazylei III na terenie Unii Europejskiej. Jest to drobny błąd (można by powiedzieć, że prawie to samo), ale świadczy o braku precyzji niektórych sformułowań.
 - 7) S. 83 – odwołanie się do analizy banku CAMEL, ale brakuje wyjaśnienia jaka to jest metoda oceny i nie ma tego skrótu w spisie na stronie 5.
 - 8) S. 85 – błędnie napisane nazwisko profesora Piotra Masiukiewicza.
 - 9) S. 99 – sformułowanie „Wypłacenie właścicielom udziałów z zysku z jednej strony uszczupla zysk finansowy, ...” – wypłata dywidendy nie uszczupla zysku (właściwie wyniku) finansowego, a zmniejsza tzw. zysk zatrzymany, czyli środki pochodzące z zysku, a zasilające fundusze własne. Komentarz jak w pkt. 6.
 - 10) S. 100 – zdanie: „Ponadto banki spółdzielcze mogą stanowić konkurencję dla bankowości spółdzielczej w aspekcie wypłaty dywidend udziałowcom.” Komentarz: nie rozumiem tego zdania, ewidentny błąd w zapisie, który nie został wyeliminowany na etapie korekty.
 - 11) S. 102 – na rysunku 3.1. pokazane są strzałki w dół. Co one oznaczają? Nie ma na ten temat wyjaśnienia.
 - 12) S. 108 – wymieniony jest Urząd Nadzoru Rynku Finansowego (FMA – *Financial Market Authority*) – prawdopodobnie chodzi o nadzór austriacki, ale nie ma na ten temat wyjaśnienia.

- 13) S. 169-170 – Zdania: „W przypadku ... zmiennej TE_TA, istotny ujemny wpływ miał współczynnik określający poziom depozytów w relacji do sumy bilansowej. Finansowanie oparte na depozytach powoduje konieczność ponoszenia kosztów związanych z utrzymaniem tych depozytów, a także pozyskaniem klientów, co negatywnie wpływa na miary stabilności. Wyższy poziom depozytów powoduje również uzależnienie banku od finansowania zewnętrznego pochodzącego ze środków deponowanych przez klientów, co wywiera negatywny wpływ na jego bezpieczeństwo”. Komentarz w tej postaci nie powinien się pojawić. Istotą bankowości jest transformacja depozytów w kredyty. Finansowanie za pomocą depozytów (zwłaszcza detalicznych) uważa się za najbezpieczniejszy model działania banku – co w prezentowanej analizie powinno być wzięte pod uwagę.
- 14) S. 172 – zdanie: „... co wynika z mniejszej skali działalności małych banków, które tym samym nie podejmują bardziej ryzykownych inwestycji i posiadają większą możliwość optymalizacji struktury kapitałowej.” – z pierwszą częścią zdania się w pełni zgadzam, ale na temat optymalizacji struktury kapitałowej mam odmienne zdanie. Większym bankom łatwiej jest aktywnie kształtować strukturę kapitałową, chociażby poprzez emisję długu podporządkowanego, możliwego do zaliczenia do funduszy własnych. Ze względu na koszty emisji małe banki są tego praktycznie pozbawione.

Konkluzja finalna

Podsumowując całość recenzji i biorąc pod uwagę wymogi *Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki* z dnia 14 marca 2003 r. (Dz. U. z 2017 r., poz. 1789) stwierdzam, że mimo zgłoszonych uwag przedłożona rozprawa doktorska spełnia kryteria ustawowe i wnioskuje do Rady Dyscypliny Ekonomia i Finanse Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie o dopuszczenie Doktorantki, mgr Magdaleny Sadowskiej, do publicznej obrony.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Tedi Kusłowski'.